

A szabványos rovásírás betűjegyeinek eredete

Dr. Hosszú Gábor egyetemi docens

e-leveél: hosszu@nimrud.eet.bme.hu

1. Bevezetés

A szabványos rovásírás betűkészlete (továbbiakban Rovás Szabvány) 1998. óta változatlan [1, 2]. A betűkészletben nincs kitalált jegy, és a legrégebbi rovás emlékekből való. A Rovás Szabvány részei mind a balról-jobbra haladó írásnak megfelelő betűjegyek, mind a jobbról-balra haladó írás jegyei is, amelyek pontos tükörképei az előbbieknél. Az alábbi cikkben minden betűjegy a balról-jobbra haladó írásnak megfelelő. Az idézett emlékek közül az 1515-ből való konstantinápolyi rovásírásos emlék balról-jobbra haladó, a többi emléket jobbról-balra haladó írással írták le.

2. Az alap-betűjegyek

A Rovás Szabvány betűjegyeinek alapját a legrégebbi rovásírásos ábécé, az 1483-ból való nikolsburgi emlék adja [3]. Az 1. táblázat tartalmazza az alap-betűkészlet egyes betűjegyeit és a forrásul szolgáló rovás emléket.

Betűjegyek	Rovás emlék
Ɔ=a, Ɔ=zárt-e, Ɔ=gy, Ɔ=i, Ɔ=s, Ɔ=ty, Ɔ=z	Bolognai rovás emlék (Marsigli naptármásolata, az eredetije XIII. sz. körüli)
Ɔ=á, Ɔ=b, Ɔ=c, Ɔ=cs, Ɔ=d, Ɔ=e, Ɔ=f, Ɔ=g, Ɔ=h, Ɔ=i, Ɔ=j, Ɔ=k, Ɔ=mély-k, Ɔ=l, Ɔ=ly, Ɔ=m, Ɔ=n, Ɔ=ny, Ɔ=o, Ɔ=ö, Ɔ=p, Ɔ=r, Ɔ=sz, Ɔ=t, Ɔ=aty, Ɔ=ü, Ɔ=v, Ɔ=zs	Nikolsburgi rovásírásos ábécé (1483.)
Ɔ=as, Ɔ=ó, Ɔ=ő	Csíkszentmiklósi-csíkszentmihályi felirat (1501.)
Ɔ=ú, Ɔ=ű, Ɔ=elválasztójel	Telegdi János: Rudimenta (1598.)
Ɔ=é	Miskolczi Csulyak Istvántól és Gáspártól való emlék (1610. és 1654.)
Ɔ=1, Ɔ=5, Ɔ=10, Ɔ=50, Ɔ=100, Ɔ=1000	Kiskunhalasi számrovásbot (1880.)

1. táblázat. Az alap-betűkészlet jegyeinek eredete

2.1. Az ékezetes betűk

Az ékezetes betűk az Ɔ=é kivételével nem szerepeltek az eredeti rovásírásos emlékekben. A mai ékezetes betűkre alkalmazott jeleket ugyanúgy használták az adott magánhangzó

ékezetes és a nem ékezetes változatára is. Az ékezetes betűknek való megfeleltetés a rovásírás legújabb kori, tudatos fejlesztésének eredménye. Ennek során azonban figyeltek arra, hogy az ékezetes magánhangzókra alkalmazott rovásjelek kivétel nélkül szerepeljenek az eredeti emlékekben a megfelelő magánhangzó jelentésében, vagyis új rovásjelet nem alkottak.

3. Az összevonások

A 2. táblázat a betűösszevonások jegyeinek eredetét mutatja. A táblázatokban minden betűjegyre csak egy előfordulási hely szerepel, de sok többször is előfordult, rendszerint csak kis módosulással, vagy éppen teljesen azonos alakban.

Az összevonásoknál tekintettel a sokféle forrásra és azok szerzőinek egyéni elgondolásaira, csak úgy lehetett viszonylag egységes logikájú készletet létrehozni, ha egészen kis mértékben is, de „javítások” történtek az eredeti emlékekben. Így pl. dálnoki református templom rovásfeliratában szereplő ƒ, ott az „f=a” hangsúlyozott alakja miatt valószínűleg „ad” jelentésű összevonás a bolognai rováslemlékben is megtalálható. Ez utóbbiban viszont „da” a jelentése. A szintén a bolognai emlékekben szereplő ƒ=ck mintájára az ƒ jelet ma „ad” jelnek értelmezzük. Általános szabály az, hogy úgy kell a betűösszevonást értelmezni, ahogy az a jel felírásának módjából adódik, vagyis amelyiket először rovunk, az az első hang. Az emlékek alapján azonban kimondható, hogy ez a szabály nem alkalmazható következetesen minden esetben.

Az eredeti emlékekben alakilag az „c=nd”-t gyakran úgy írták le (pl. a marosvásárhelyi kéziratban), ami az „ni”-nek felelt meg. Így a különbség kihangsúlyozhatósága érdekében az c=nd mellett az c=ni is bekerült a betűösszevonások közé.

Betűjegyek	Rováslemlék
X=bet, X=bo, Ƒ=csa, ƒ=ck, Ɔ=du, Ɔ=lá, e=na, Ɔ=nc, Ɔ=sk, Ɔ=si, Ɔ=sp, Ɔ=ul	Bolognai rováslemlék (eredetije XIII. sz. körüli)
Ɔ=cak, Ɔ=st, Ɔ=zt	Nikolsburgi rovásírási ábécé (1483.)
Ɔ=csin, Ɔ=lt, Ɔ=sm, Ɔ=tya, Ɔ=ur, Ɔ=va, Ɔ=vr	Csíkszentmiklósi-csíkszentmihályi felirat (1501.)
Ɔ=ab, Ɔ=al, Ɔ=ar, Ɔ=ár, Ɔ=att, Ɔ=it, Ɔ=irt, c=nd, Ɔ=rt, Ɔ=szt, Ɔ=ti, Ɔ=vár	Konstantinápolyi rováslemlék (1515.)
Ɔ=ad	Dálnoki református templom rovásfelirata (1526. körül)
Ɔ=or, Ɔ=um	Szamosközi István Rudolf császár elleni verse (1604.)
X=be, Ɔ=ge, Ɔ=ho, c=ni, Ɔ=ra, Ɔ=re, Ɔ=ri, Ɔ=ro, Ɔ=se, Ɔ=so, Ɔ=za	Kájoni János-féle rövidítések (1673.)
X=ba, X=bi, Ɔ=ga, Ɔ=gi, Ɔ=go, Ɔ=ha, Ɔ=he, Ɔ=hi, Ɔ=la, Ɔ=le, Ɔ=lo, c=ngy, c=nk, c=nt, Ɔ=ru, Ɔ=sa	Marosvásárhelyi kézirat (1753.)

2. táblázat. A betűösszevonások jegyeinek eredete

A Rovás Szabvány jegyeit megőrző emlékek időpontjánál természetesen a jegyek keletkezésének ideje jóval korábbi.

Az összevonásoknál az alap-betűkészlet jegyei kerültek felhasználásra, ami az esetek egy kisebb részében az eredeti alakhoz képest részleges módosítással járt. Ez elkerülhetetlen az egységes logikájú jelkészlet kialakításánál, hiszen az eredeti jelek úgy keletkeztek, hogy a rovó által használt betűket összevonta. Mivel esetünkben a betűkészlet a Rovás Szabvány alap-betűkészlete, így indokolt volt ezek — legalább részleges — alkalmazása az összevonások képzésénél is. A hagyományok minél nagyobb mértékben való megőrzése érdekében azonban eredeti összevonások nagy része, ahol csak lehetséges volt a Rovás Szabvány egységességének túlzott sérelme nélkül, az előző gondolatmenet ellenére változatlan alakban kerültek be a Rovás Szabványba. Az eredeti kéziratokban szereplő, de a Rovás Szabványba be nem került alakok kiindulásul szolgálhatnak módosított alakzatú, de kódkészletében a Rovás Szabvánnyal megegyező betűkészletek kialakítására. Pl. a marosvásárhelyi kézirat betűi, vagy a Kájoni-féle rövidítések alakja „gömbölyűbbek”, mint a szokásos rovásbetűk [3, 4].

4. A bogárjelek

A székely rovásírás különlegessége az ún. bogárjelek léte. Ezeket a régi magyarok „capita dictionum”-nak, a „szavak fejének” [5] hívták. Nem ismerték a jelentésüket, csak díszként alkalmazták őket. Nyilvánvaló, hogy ezek nagyon ősi elemei a székely rovásírásnak [6]. A Rovás Szabványban szereplő bogárjelek az azokat tartalmazó rovás emlékekkel láthatók a 3. táblázatban.

Betűjegyek	Rovásemlék
Ϟ=nb	Bolognai rovásemlék (eredetije XIII. sz. körüli)
ϫ=and, Ϟ=emp, ϣ=ent, Ϟ=tprus, ϫ=unk, Ϟ=us	Nikolsburgi rovásírásos ábécé (1483.)
Ϟ=mb	Konstantinápolyi rovásemlék (1515.)
ϫ=amb, ϣ=ant, Ϟ=tpru	Telegdi János: Rudimenta (1598.)
Ϟ=nap	Kájoni János-féle rövidítések (1673.)

3. táblázat. A bogárjelek egy-egy előfordulási helye

5. Összefoglalás

A szabványos rovásírás betűjegyeit az eredeti emlékek alapján választották ki és a Rovás Szabvány magját alkotó alap-betűkészletet immár 1989. óta változatlan alakban használják. A cikk bemutatja, hogy az egyes betűjegyek melyik emlékből származnak.

6. Köszönetnyilvánítás

A szerző szeretné kifejezni köszönetét Forrai Sándornak, akinek műveiből, és Libisch Győzőnek, akitől az együttműködés során személyesen is sokat tanult a rovásírásról.

7. Irodalom

- [1] Hosszú G., Libisch Gy.: A szabványos székely rovásírási betűkészletek, *elektronikus közlemények*, <http://nimrud.eet.bme.hu/rovas>, Budapest, 1996-1999.
- [2] Libisch Gy.: Tanuljunk Róni! Az egységes magyar rovásírás ábécéje és szabályai, *ÓMT*, Budapest, 1998.
- [3] Forrai S.: Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig, *Antológia Kiadó*, Lakitelek, 1994.
- [4] Fischer K. A.: A hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékei, *Heisler J. könyvnyomdája*, Budapest, 1889.
- [5] Telegdi J.: Rudimenta, *Kéziratban terjesztett*, 1598.
- [6] Hosszú G.: A magyar rovásírás titokzatos világa, *Székelyföld kulturális folyóirat V. évf. 3. sz.*, Csíkszereda, 2001. március, 55-67. old.